

СЕКЦІЯ 3. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛОГІКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-9>

МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАПРЯМУ МАТЕМАТИЧНОЇ ЛОГІКИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Плахтій М. П.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології та філософії*

Сулятицька Т. В.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Дослідження історії логічної думки в Україні довгий час знаходились у тіні історико-філософських досліджень. Утім таке обмеження поля дослідження не відповідає дійсності, адже українська логіка представлена роботами науковців із інших галузей знань. Особливо яскраво таку ситуацію можна простежити у першій половині ХХ ст. у зв'язку із появою математичної логіки як окремого напрямку.

Формування логічних досліджень ХІХ–ХХ ст. в Україні здійснювалось у межах навчальних закладів. Логіка як базова дисципліна входила до переліку обов'язкових предметів, що викладались у світських та духовних навчальних закладах, а також у осередках вищої жіночої освіти на Вищих жіночих курсах. Впродовж ХІХ ст. на території України під владою російської імперії існували такі вищі навчальні заклади, як: Каразінський університет у Харкові (1805), університет Святого Володимира в Києві (1834), Новоросійський університет у Одесі (1865) та Київська духовна академія (1819).

Наприкінці ХІХ ст. в межах логічної проблематики існувала велика кількість напрямів: логіка формальна, логіка індуктивна, логіка і теорія знання, логіка математична, психологічний напрямок у логіці. Вдалим прикладом існування кількох напрямів розвитку логіки у вітчизняному вищому навчальному закладі є Новоросійський (Одеський) університет.

Історія кафедри філософії в Одеському університеті пов'язана з діяльністю професорів Р. Орбінського, М. Грота, М. Ланге. У той самий час університет став осередком популяризації математичної логіки завдяки професорам математики даного вишу. І. Слешинський, Є. Буйніцький, С. Шатуновський – цих прізвищ немає у підручниках з історії української філософії чи у філософському словнику [6].

Микола Якович Грот (1852–1889) у 30-ти річному віці здобув ступінь доктора філософії, захистивши дисертацію «До питання про реформу логіки: досвід нової теорії розумових процесів», написану під час наукового стажування у Тюбінгені, де консультувався із Х. Зігвартом. М. Грот був завідувачем кафедри філософії в 1883–1887 рр. Характеризуючи стан логіки у ХІХ ст., М. Грот виділяє метафізичну логіку (Гегель), формальну логіку Канта (Герbart), помірно-раціоналістичну логіку (Шлейермахер), емпіричну логіку (Дж. Мілль), математичну формальну логіку (Гамільтон, де Морган, Дж. Буль) та нові переробки логічної системи Аристотеля (Тренделенбург). М. Грот акцентує увагу на великій кількості розбіжностей у поглядах логіків, що із часом не зменшуються, а прогресивно зростають. Відокремлення математичної логіки від старої метафізичної М. Грот пов'язує з працями де Моргана, Дж. Буля, С. Джевонса. Утім сам вчений не підтримує погляди представників школи математичної логіки, оскільки вважає, не раціональним застосовувати математичний метод «до науки, яка до цього часу мала справу тільки з метафізичними ідеями» [2, с. 39]. Відтак, Булеву логіку вчений пропонує називати не логічною, а математичною теорією. Тому, головною метою його наукової роботи є реформувати логіку з позицій психологізму, яка у нього співпадає з теорією пізнання, з вченням про розумові процеси (асоціація, дисоціація, дизасоціація, диференціація) [2].

Микола Миколайович Ланге (1858–1921) – завідувач кафедри філософських дисциплін Одеського університету (1888), засновник психологічної лабораторії, автор відзначеного нагородами підручника з логіки. М. Ланге викладав курси історії нової філософії, психології, логіки, естетики. Підручник з логіки М. Ланге [3, 4] мав кілька перевидань та був побудований на основі праць Х. Зігварта. Новітню епоху в логіці М. Ланге пов'язує з працями Х. Зігварта, Ст. Джевонса, В. Вундта і І. Каринського. Таким чином, М. Ланге підтримує традиційний напрямок логіки і провадить тенденцію до чіткого відокремлення психології від логіки у окрему дисципліну.

Утім, розвиток логіки як філософської дисципліни вийшов за межі академічного філософствування. Для розв'язання кризи, яка виникла у математиці на початку ХХ ст., логіка запропонувала необхідні засоби, завдяки яким вдалось обґрунтувати основи математики. Таким чином

ідеї символічної логіки набули вагомого значення у європейській науці наприкінці XIX ст. Утвердження напряму математичної логіки у вітчизняній науці відбулось завдяки професору Новоросійського (Одеського) університету – Івану Владиславовичу Слешинському.

І. Слешинський (1854–1931) – доктор математичних наук (1893 р.), професор (1898 р.) Новоросійського (Одеського) університету [7, с. 124–126]. В одеській період наукової творчості І. Слешинський формує науковий осередок із учених, які підтримували ідею зближення математики та символічної логіки – С. Шатуновський, Є. Буніцький, В. Каган, І. Тимченко. Важливою роботою для розвитку вітчизняної математичної логіки є переклад І. Слешинським з французької мови «Алгебри логіки» Л. Кутюра (1909). У 1911 р. І. Слешинський був запрошений до Кракова, читати лекції з вищої алгебри, теорії чисел, математичної логіки, аналітичних функцій та інших математичних дисциплін. Ідеї, які довгий час продукувались впродовж одеського періоду, були плідно реалізовані у іншому науковому товаристві. У 1911 р. І. Слешинський був запрошений до Кракова читати лекції з вищої алгебри, теорії чисел, математичної логіки, аналітичних функцій та інших математичних дисциплін та до 1919 р. займав посаду професора математики та логіки Ягелонського університету. Для польської науки він є одним із фундаторів польської математичної логіки [9]. Професор І. Слешинський підкреслює, що математична логіка зовсім не є системою, положення якої йшли б усупереч класичній філософській логіці. Він зауважує, що алгебра логіки є перекладом аристотелівської логіки на алгоритмічну мову. Згідно з І. Слешинським, алгебра логіки здатна до необмеженого розвитку, хоча і не охоплює собою усієї логіки, але подібно до того як класичний математичний аналіз може нескінченно розвиватись, хоча і представляє собою відносно замкнуту систему всередині усієї побудови математики [5].

Доволі вагомі досягнення в галузі математики та математичної логіки бачимо у Самуїла Осиповича Шатуновського (1859–1929). Приват-доцент, професор Новоросійського університету викладав курси алгебри, вступу до аналізу, елементарну математику, сферичну тригонометрія, теорії алгебраїчного вирішення рівнянь [10]. Науковець відомий працею «Алгебра як вчення про порівняння по функціональним модулям» (1917) [8]. С. Шатуновський з 1920 р. викладав в Інституті народної освіти (ІНО), професор (1921 р.), завідувач кафедру алгебри (1922 р.). Впродовж 1922–1925 рр. був професором, завідувачем кафедри математики Одеського політехнічного інституту (ОПІ), викладав на робітфаку ОПІ, у Хіміко-фармацевтичному інституті.

До послідовників та однодумців І. Слешинського належить Є. Буницький. Є. Буницький (1874–1952) – випускник Одеського університету, магістр математики, доцент (1904 р.), професор університету (1918–1922 рр.), у 1918–1919 рр. читав лекції із вищої математики в Одеському політехнічному інституті. Внесення до списку антирадянської інтелігенції у 1922 р. разом із великою кількістю інших професорів змусило науковця емігрувати до Чехії. Є. Буницький досліджував проблеми застосування деяких результатів математичної логіки до арифметики, а також проблему визначення числа членів у логічному поліномі, вивчав симетричні функції алгебри логіки [1].

Історико-філософська реконструкція логічних досліджень у контексті розвитку вітчизняної математичної логіки на початку ХХ ст. виявляє наукові дослідження поза межами академічного філософствування. Значною мірою, завдячуючи професору І. Слешинському Одеський університет міг стати центром популяризації математичної логіки в Україні на початку ХХ ст., однак історичні обставини ускладнили просування ідей математичної логіки в українському науковому середовищі. Досліджуючи концепції українських логіків початку ХХ ст. можемо зробити висновок про те, що історія української логіки та історія української філософії мають не лише спільні, але й відмінні постаті, які здійснили визначальний вплив на розвиток цих галузей науки.

Література:

1. Буницький Е. Деякі додатки математичної логіки до арифметики. *Вісник дослідної фізики та елементарної математики*. 1897. № 247. С. 173–180 ; № 248. С. 197–203.
2. Грот Н. До питання про реформу логіки. Ніжин, 1882, 349 с.
3. Ланге Н. Підручник логіки для гімназій і самоосвіти. Вид 2-ге, доповнене і виправлене. Одеса, 1918. 172 с.
4. Ланге Н. Підручник логіки. Одеса, 1898. 273 с.
5. Плахтій М. Іван Слешинський – популяризатор ідей математичної логіки в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2020. Серія «Філософія. Філософські перипетії», (62). С. 99–107.
6. Плахтій М. П., Сулятицька Т. В. Історія української філософії та історія логіки: спільні та відмінні персоналії. *Людинознавчі студії. Серія «Філософія»*. 2022. С. 235–247. Випуск 44. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.15>
7. Професори Одеського (Новоросійського) університету: біогр. словник : у 4 т. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина ; заступ. відп. ред. М. О. Подрезова ; упоряд.:

В. П. Пружина, В. В. Самодурова. 2-ге вид., доп. Одеса : Астропринт, 2005. Т. 4. Р–Я. 629 с.

8. Шатуновский С. О. Алгебра як вчення про порівняння за функціональними модулями. Одеса, 1917. 200 с.

9. Jacek J. Jadacki, Sleszyński Jan, [w:] Polski słownik biograficzny, t. XXXVIII, Warszawa-Kraków 1997–1998 r. Retrieved from: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jan-sleszynski>

10. Плахтій М. П. Професор Самуїл Шатуновський: логічні дослідження. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2023. № 1. С. 13–19. DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2023.1.2>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-10>

ВІД ДІАЛЕКТИЧНОЇ ЛОГІКИ ДО КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ: МЕТАМОРФОЗИ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Попов В. Ю.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Попова О. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна*

Багаточисельні підручники з логіки, кількість яких збільшуються останнім часом майже в геометричній прогресії, он-лайн тренінги та семінари з логіки рясніють обіцянками навчити правильно мислити, сформувані та вдосконалити культуру мислення.

При цьому пригадаються слова, які досить часто приписуються Гегелю: «Логіка так саме „вчить мислити” як фізіологія вчить перетравлювати їжу» (насправді гегелівське висловлювання звучить дещо інакше, а вираз належить В. Леніну, що конспектував його «Науку логіки»). Сам Гегель, як відомо, відкидав претензії аристотелівської (формальної) логіки на формування правильного мислення, пропонуючи логіку, яка синтезує суперечності та є спекулятивною системою,